

AZADLIQ FƏDAİSİ

Samirə Şükür qızı Quliyeva

BDU "Dədə Qorqud" ETL-in kiçik elmi işçisi

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

samira_guliyeva@mail.ru

XÜLASƏ

Məqalədə azadlığa sarsılmaz sədaqəti və vətəninə dərin məhəbbəti ilə məşhurlaşan xalq şairi Səhəndin həyat yolu və ədəbi xidmətləri haqqında geniş məlumat verilir. Səhənd poeziyası həmyerlilərinin mücadilələrini işıqlandıran dərdin, azad vətən həsrətinin ağırlı ifadəsi kimi göstərilir. İranda yaşamağın çətinliklərinə baxmayaraq, o, Azərbaycan dilini qoruyub saxlamağa və milli ədəbiyyat yaratmağa nail olmuş, Güney Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında həyatı şəxsiyyətə çevrilmişdir. Mövzuda azadlıq, birlik, sülh həsrətini, milli azadlıq hərəkatına bağlılığını əks etdirən Səhənd poeziyasının aktuallığı vurğulanır. Səhənd yaradıcılığı Azərbaycan xalqının qədim mədəni irsini müasir siyasi-ictimai məsələlərlə əlaqələndirmək qabiliyyətinə görə qeyd olunur.

Açar sözlər: Dədə Qorqud, Cənubi Azərbaycan, azadlıq, vətən, poeziya, sülh, bərabərlik.

Vaxtı ilə xalq şairi Söhrab Tahir dili bir qanı bir pərən-pərən düşmüş soydaşlarının ağrı-acısını, ürək qanı, qəlb çırpıntıları, eyni yüksək hiss və həyəcanla aşağıdakı parçada necə də gözəl təsvir etmişdir:

İkiyə bölünməkdən elə qorxmuşam,
Çöpü də ikiyə bölmərəm daha.

İran zəngin etnik çeşidliliyə malik bir ölkədir. Ortaq tarixi, coğrafi, sosial və siyasi elementlərə baxmayaraq, hər bir milli mədəniyyətin unikallığı fərqli olaraq qalır. Mütləq hakimiyyət amansız ola bilərdi, lakin bu, İranda öz dillərini qoruyan və özünəməxsus ədəbi ənənələr bəsləyən azərbaycanlıların dözümlülüyünü boğa bilməmişdi. Məhz öz icmalarından çıxan sənətkarlar öz milli ədəbiyyatlarının formalaşmasında özünəməxsus təsirə malik olublar.

XIX əsrin əvvəllərindən etibarən öz dədə-baba yurdlarından, ev-əşiklərindən, ocaqlarının hərərətindən zorla qoparılan, saysız-hesabsız səfəllərə düşmüş soydaşlarımızın yaşadıkları faciəvi və ağır təcrübələr yazıcıların daimi düşüncə mənbəyinə çevrilmişdir. Təsadüfi deyil ki, uzun illərdə bu mövzu ədəbiyyatımızda mühüm yer tutur. Məşhur tənqidçi-alim Vaqif Sultanlının da dediyi kimi, "Mühacirət ədəbiyyatının baş qəhrəmanı Vətəndir". Onun sətirləri arasında Azərbaycanın canlı, fəqət həsrət və ayrılıq qorxusunu özündə bütünləşdirən obraz əksini tapır. Tənqidçi alimə görə, yurda bağlılıq, həsrət və qüdrət duyğusu Azərbaycan ədəbiyyatının ruhunda, mayasındadır" (1, 556). Doğrudan da, bu hiss, sonsuz həsrət və dönməz ruh Azərbaycan ədəbiyyatı mahiyyətinin ayrılmaz hissəsidir.

Beləliklə, ədəbi tariximizin salnaməsində silinməz izlər qoymuş söz ustalarının müəllifi olduğu ədəbi irsin hərtərəfli və ciddi elmi tədqiqi ilə məşğul olmaq vacib və mühüm məsələyə çevrilmişdir. İran ədəbiyyatı tarixinin geniş qobelenləri boyunca ictimai uğursuzluqlar və müsibətlərə tab gətirərək əsərlərini öz ana dillərində nümayiş etdirən xeyli sayda sənətkarın varlığını görmək olar. Bu görkəmli simalardan biri də Güney Azərbaycanda ədəbi mənzərənin tərəqqisinə və zənginləşməsinə böyük tövələr vermiş, öz əyilməz ruhu ilə seçilən Bulud Qaraçorlu Səhənd olmuşdur.

1950-1970-ci illərdə sarsılmaz vətənpərvərlik şövqü ilə tanınan bu dəyərli şairin poetik yaradıcılığında milli-azadlıq hərəkatı özünü qabarıq şəkildə büruzə verir. Onun inqilabi-romantik ruhlu əsərləri oxucularda böyük əks-səda doğurmaqla yanaşı, həm də Cənubi Azərbaycan poeziyasının əhatə dairəsində mühüm ədəbi hadisə statusu almışdır. Təsadüfi deyil ki, ustad Şəhriyar özünün məşhur "Səhəndiyə"sini məhz ona həsr etmişdir.

Qəlbi, ruhu azadlıq eşiqilə döyünən Azərbaycan türkcəsinin mətbuatda yayılmasında Səhəndin hərərətli şeirləri əvəzsiz rol oynamışdır. Müasir Azərbaycan və fars ədəbiyyatının yaradıcılarından biri olan Səhənd yaradıcılığının basilica mövzusu xalq həyatıdır: Vətəninə azad görməsi, özünün dediyi kimi "azadlıq istəyirəm, bir də azad bir vətən" arzusu ilə yaşamışdır.

Mən azadlıq cəbhəsində bir fədai əsgərəm,
Bir azadlıq istəyirəm, bir da azad bir vətən, deyir. (2, 26)

Səhənd poeziyasının lirik-romantik qəhrəmanı yüksək estetik ideallarla yaşayan, insan mənaiviyyatının ülviyyəti, insan qəlbinin paklığı və idrakının ucalığı yolunda dönməyən mübarizə aparan fəal dünya vətəndaşıdır.

Səhəndin həyat və yaradıcılığını bir daha araşdırarkən onun yaşadığı məşəqqətli həyatı, əzab-əziyyəti, keçirdiyi həbsxana həyatının şahidi oluruq. Lakin bütün bunlara baxmayaraq ruhdan düşməyən Səhənd milli azadlıq hərəkatının fəal üzvü kimi azad edildikdən sonra öz fəaliyyətini davam etdirir, mübarizədən geri çəkilmir. Şair ədəbi yaradıcılığına da məhz bu illərdə başlamış və "Xatirə" adlı ilk mənzum əsərini yazmışdır.

Səhənd İran xalqının 1949-cu ilin ortalarında başlanan inqilabi-demokratik hərəkatında iştirakına görə yenidən həbsə alınır. "Zindan şəraiti, siyasi proseslərin arzuolunmayan məcraya dönməsi, şairdə milli şüurun formalasmasına, mübarizə əzminin möhkəmlənməsinə səbəb olur" (2, 280).

O, həbsxanada olarkən, "Xatirə"nin davamı olan "Araz" şeirini yazmışdır. Lakin təəssüf ki, Səhənd hər iki şeirinin çap olunması üçün həbsxanadan kənara çıxarsa da məqsədinə nail ola bilmir. 1953-cü ildə demokratik qüvvələrin səyi nəticəsində Səhənd də bir çox siyasi dustaqlarla birlikdə həbsxanadan azad edilir. Uzun müddət işsiz qalan Səhənd gündüzlər fəhləlik edir, axşamlar isə mütaliə ilə məşğul olur. Xalq ədəbiyyatının incilərini, tükənməz klassiklərin əsərlərini, o cümlədən Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin əsərlərini böyük məhəbbətlə oxuyur. Bunlarla yanaşı o, çətinliklə yazdığı inqilabi məzmunlu əsərlər ilə də gizli şəkildə tanış olur. Sanki oxuduğu bu əsərlər onu bir daha ruhlandırır, həmin poetik nümunələrdən aldığı təsiri şair öz qələmində belə ifadə edirdi:

Çox qısa,
Çox aydın idi sözlər,
Vaqedə bir kəlmə, tək cə bir: Əgər
Hər kəsin əməyi özünə verilsə,
Kimsənin haqqını dartıb almaşa kimsə,
Dünyada səhmansızlıq olmaz,
Fəlakətdən, rəzalətdən iz qalmaz.
Bununla bircə yolu var demək:
Dünyada, yer üzündə
Haqsızlar çalışıb ac yatanlara birləşsin gərək!

Bu illərdən başlayaraq, Səhənd inqilabi fəaliyyətini öz ədəbi fəaliyyətində davam və inkişaf etdirir. O, 1953-cü ilin axırlarında "Xatirə" və "Araz" şeirlərini çap etdirir.

Əllinci illərin əvvəllərində Təbriz və Tehranda Azərbaycan dilinə olan maraq müvəqqəti olsa da aşkara çıxmaq imkanı tapır. Bu cəhətdən 1951-ci ildə böyük ustad Məhəmmadhüseyn Şəhriyarın Təbrizdə nəşr edilmiş, bütün Cənubi Azərbaycan şeiri və bədii fikri üçün böyük bir hadisəyə çevrilmiş "Heydərbabaya salam" poemasını göstərmək olar.

Başdan başa xalq dilində, şirin Təbriz ləhcəsində yazılmış bu poemada Azərbaycan xalqının ən böyük dərdi olan ayrılıq, həsrət, humanizm və vətənpərvərlik hissləri, doğma yurdunun adət-ənənələri, mərasimləri, təbiət gözəllikləri öz əksini tapmışdır. "Sazının sözü" müəllifi göstərirdi ki, onun doğma xalqının qədim mədəniyyəti olmuş, xalqının mənəvi aləmi zəngindir, bütövdür.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında "Heydərbabaya salam"dan sonra ikinci ədəbi hadisə sayılan "Sazının sözü" əsərində Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu uzaq keçmişindən xəbər verən milli "Dədə Qorqud" eposunu nəzmə çəkən Səhənd müasirlərinə çatdırmaq üçün var qüvvəsilə çalışırdı.

Mənim öz əlimdən bu gəlir ancaq,
Səni keçmişimlə eyləyim tanış
Başuca yaşamaq istəyir əgər,
Bax, gör, babaların necə yaşarmış. (2, 179)

Qüdrətli qələm sahibi olan şair "Dədə Qorqud" dastanlarına əsaslanaraq doğma xalqın gözəl məziyyətlərindən bu xalqın əxlaq və mənəviyyatında qadına olan hörmət və ehtiram hissindən danışır və göstərir ki, qadın bir qul kimi satılıb-alındığı zamanlarda belə qadınlar onun vətəninə böyük ehtiram sahibi olmuşdur. "Kişilərlə bərabər ox atıb, kəmənd tutan Azərbaycan qadını eyni zamanda, "aslanın erkəyi, dişisi olmaz" deyərək, təriflənən ana, xalqın gözəl adət-ənənələrini qoruyub yaşadan, nəsildən-nəslə keçirən vəfali bir qadın olmuşdur" (2, 9).

Dişi aslan, bizim ana,
Günəşdən təz yerdən duran,
Yadlar bizə kəc baxanda,
Axar sular, qan axanda.
Papağını, əyri qoyan,
Bu sıldırım qayaların.
Dalısında, minlər aslan.
Pusqulara, sınıb yatıb,
Ox sıçradıb, tüfəng atıb.
Günəşdən tez yerdən duran,
Dağlar üstə çadır quran.
Su suvaran, toxum səpən,
Əkin əkən, biçin biçən.
Av avlayan, quş quşlayan,
Mərd igidlər hörmət ilən,
Ömür sürmüş şöhrət ilən.
Yad ellərə baş verməmiş,
Zülqədərə tac verməmiş. (2, 78-79)

"Ana haqqı-Tanrı haqq" deyən şair qılinc gücü ilə ölkələri, şəhərləri alan igid Azərbaycan oğlunun vüqarlı, əzəmətli anası qarşısında baş endirib, bağışlanmasını necə də gözəl şəkildə mənalandırmışdır:

Əzəldən, əzəldən bu əl, bu oña
Analığa dərin hörmət bəsləmiş.
Ana qarşısında Topal Teymur da,
Ayaq geri qoymuş, bağış diləmiş.
Bu haqqı tanıyan, haqqı sevən el,
Mərifətdə incə yerlərə çatmış.
"Ana haqqı Tanrı haqqıdır" deyər,
Belə bir bədii məsəl yaratmış.
Sən də analığa həsr et dastanın,
Sən haqq yolcususan, həqq aşıqisən,
İstəkdən yoğrulub iliyin, qanın.
Dostluq məclisinin yaraşığısan. (2, 98-99)

Səhənd Azərbaycan xalqının qədim mədəni xalqlardan biri olduğunu bilərəkdən danan, onun milli mədəniyyətinə, dilinə, ədəbiyyatına xor baxan mürtəcə İran şovinizminə üz tutaraq deyirdi:

Ancaq bir sözüm var: Mən də insanam.
Dilim var, xalqım var, yurdum, yuvam var.
Yerdən çıxmamışamsa göbələk kimi,
Adamam, haqqım var, elim, obam var.
Qul yaranmamışamsa yarananda mən,
Heç kəsə olmaram, ne qul, nə əsir,
Qurtuluş əsridir insana bu əsr,
Əsir olanlar da, buxovun kəsir. (2, 56)

"Səhəndin "Dədə Qorqud" motivləri əsasında qələmə aldığı altı min beş yüz (6500) misralıq böyük həcmli "Sazımın sözü" poeması Cənub poeziyasında folklorun işlənməsi səviyyəsini göstərən ən bariz nümunələrindən biri olmaqla yanaşı, həm də Şimal ədəbiyyatında ədəbi hadisə kimi yüksək mövqə qazanmışdır" (2, 247).

Poemanı maraqlı edən cəhətlərdən biri də odur ki, şair əsərində yalnız "Dədə Qorqud" motivlərini nəzmə çəkməmiş, eyni zamanda hər dastanın əvvəlinə bir "Başlanmış", axırına isə "Qurtarış" əlavə etmiş, onları xalqının, vətəninin müasir siyasi-ictimai həyatı ilə əlaqələndirmişdir. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun yazdığı kimi, "Həmin başlanğıcda şair dastanın humanizm ruhunu və mündərəcəsini inkişaf etdirmiş, bugünkü insanın həyatı haqqında, insan haqqında bir sıra qiymətli fikirlərini söyləmişdi" (3).

Öz istedadını xalqın vətənin və ümumən bəşəriyyətin xoşbəxt gələcəyi uğrunda mübarizəsinə həsr edən Səhəndin həyatı enişli-yoxuşlu olsa da, o ruhdan düşməmiş, zaman-zaman yüksəlmişdir. Şəxsi həyatında, yaradıcılığında bir çox məhrumiyyətlərə düşər olan, ehtiyac girdabına düşən Səhənd bədbinliyə, ümitsizliyə qapılır. Şairin yaşadığı cəmiyyətdə ictimai həyatın özündən doğan ziddiyyətlər, ictimai ədalətsizlik və bərabərsizlik qarşısında laqeyd deyildir. O, məhz bu keşməkeşli yolda yazıb-yaradır, ictimai nöqsanları tənqid atəşinə tutur, haqsızlığı, ədalətsizliyi oxucularına çatdırmağa çalışır. Səhənd bütün həyatı boyu Azərbaycan xalqının milli azadlığı üçün mübarizə aparmış, azadlıq cəbhəsində bir fədai əsgər kimi dayanmışdır.

Düşmənlərin gülləsiylə qana batam gərək mən,
Vətən üstə parələnsin bədənimdə pirəhən,
Qoy mən ölüm, zalimlərdən pak olunsun bu vətən,
Çox razıyam cəbhədə mən basdırılıb bikəfən.
Çün azadlıq istəyirəm, bir də azad bir vətən!
Qoy səngərlər evim olsun, dağlar başı məskənim,
Zülm əlindən azad olsun bu mükəmməl vətənim.
Quzğunlardan, bayquşlardan təmizlənsin gülşənim,
Qoy gül açsın bundan sonra çəmənlərdə nəstərən,
Çün azadlıq istəyirəm, bir də azad bir vətən! (1, 26)

İnsanı birliyə, qardaşlığa, sülhə çağırmaq, ictimai bərabərsizliyə qarşı çıxan bu poeziya istismarı, saxtakarlığı, riyakarlığı rədd edir, insanları ədalətə, ülvyyəyə çağırır. Bu cəhətlər bizə Səhənd poeziyasını ideyalar carçısı adlandırmağa haqq verir. Şairin həyat fəlsəfəsi bərabərlik, əmin-amanlıq, insanpərvərlik, mənəvi zənginlik poeziyasıdır. Bu poetik fəlsəfənin şüarı belədir: "Ancaq özün üçün yox, başqaları üçün yaşa, yarat! Mütərəqqi ol! Cəmiyyət üçün. onun tərəqqisi üçün əlindən gələni əsirgəmə!". Bütün bunlar Səhənd poeziyasındakı çağırışların başlıca qayəsini təşkil edir. Şairin həyat fəlsəfəsi daha çox bu məqsədlərə xidmət edir.

Güney ədəbiyyatının bütün nümayəndələrinin yaradıcılığı və şəxsiyyəti araşdırmalarda yer almalıdır. Dünyanın ayrı-ayrı yerlərində, o cümlədən uzun illərdən sonra üçrəngli bayrağımızın dalğalandığı Qarabağımızda insanları sülhə, azadlığa, birliyə, dostluğa, bəşəriyyətin tərəqqisi uğrunda mübarizəyə çağıran poeziyanın əhəmiyyəti çox böyükdür. Belə qabaqcıl idealları əks etdirən hər bir sənətkar bəşərin ümumi səadətini, azadlığının keşiyində duran mərd, mübariz insandır. Mücərrədlik, yalançı humanizmdən uzaq olan Səhəndin poeziyası bugünkü həyatla, zamanla səsleşən dəyərli və qiymətli sənət incilərindən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev C.M. və b. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı (Ali məktəblər üçün dərslik). İki cildə, II cild, Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 564 s.

2. Bulud Qaraçorlu Səhənd. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb" nəşr., 2006, 280 s.
3. İbrahimov M. İki kitab."Ədəbiyyat və İncəsənət" qəzeti 1968, 23 mart.
4. İnternet resursları: Mühacirət ədəbiyyatı: reallıqlar, problemlər, <https://kaspi.az/az/muhaciret-edebiyati-reallıqlar-problemler>

FREEDOM DEVOTEE

Samira Shukur Guliyeva

BSU "Dede Gorgud" ETL, junior scientist

Phd in Philology

SUMMARY

Key words: Dede Gorgud, South Azerbaijan, freedom, Motherland, poetry, peace, equality

The article provides a comprehensive overview of the life and literary contributions of Sahand, a folk poet celebrated for his unwavering commitment to freedom and his deep love for his homeland. Sahand's poetry is portrayed as a poignant expression of the pain and longing for a free homeland, highlighting the struggles of his fellow countrymen. Despite the challenges of living in Iran, he managed to preserve Azerbaijani language and create a national literature, becoming a vital figure in the development of South Azerbaijani literature. The article underscores the relevance of Sahand's poetry, which reflects the longing for freedom, unity, and peace, and his dedication to the national liberation movement. Sahand's work is celebrated for its ability to connect the ancient cultural heritage of the Azerbaijani people with contemporary political and social issues.

ПОБОРНИК СВОБОДЫ

Гулиева Самира Шюкюр кызы

БГУ, НИЛ "Дедэ Горгуд" младший научный сотрудник

доктор философии по филологии,

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Саханд, Родина, Южный Азербайджан, поэзия, свобода, мир, равенство.

В статье содержится обширная информация о жизни и творчестве поборника свободы, народного поэта Саханда, прославившегося глубокой любовью к Родине. Поэзия Саханда освещает национально-освободительную борьбу соотечественников выраженную глубокой тоской по свободной Родине. Несмотря на все трудности эмиграционной жизни в Иране, он сумел сохранить чистоту азербайджанского языка, создать литературу Южного Азербайджана став при этом ключевой фигурой в её развитии. Наряду с этим в статье подчёркивается актуальность творчества Саханда пропитанная идеей свободы, единства и мира в контексте соединять древнее культурное наследие азербайджанского народа с современными политическими и социальными вопросами.